

A magyar gyermekvers magas esztétikai mércéjéről szólva a kortárs költészetben négy hallgató is kiemeli zeneiség és képiség „mértani harmóniáját” Kovács András Ferenc költeményeiben hol a többszörösön szabályos, párhuzamokban és variációkban jelentkező ismétlés, hol a tükrös szimmetria válik formaszervező elvvé a Tavaszi szél, a Köröcskéző, a Csillagszél, a Békazene, a Sóhaj, a Tötükör vagy a Szeptember című versben.

Többen is úgy vélik, hogy a versstruktúra egyediségének felismerésében nagy szerepe volt annak a szövegnyelvészeti fogantatású analitikus-kreatív-produktív megközelítésnek, amely nem tekinti tabunak a költői szöveget, hanem megfelelő transzformációs és kiegészítő gyakorlatok beiktatásával valóban társszerzőül hívja az olvasót a szöveg újraalkotásában. (2) A hallgatók úgy érezték, hogy ha a szemináriumon általuk létrehozott szövegvariánsokat egybevetik az eredetivel, méginkább érzékelhetővé válik a költői nyelv poéticitása.

A fentiekből kitetszik, hogy az életkorok szerinti olvasást semmiképp sem ajánlatos fetisizálni: a gyermekverset, mint a világ megélésének egy sablonoktól mentesebb módját a felnőtt olvasó éppúgy tudja élvezni és értékelni, mint a gyermek. Magas karátértékű gyermekköltészetünk meggyőzően igazolja azt a felismerést, hogy az öntörvényű gyermeki lét az esztétikumnak egyik sajátos forrása lehet.

JEGYZET

- (1) *Markó Béla*: Tücsöknóta, Bukarest, 1990.
Kovács András Ferenc: Kótya – lapótya. Bukarest, 1990.
- (2) *Petőfi S. János-Benke Zsuzsa*: Elkallódni megkerülni. Versek kreatív megközelítése szövegterületben. Veszprém, 1992.

P. DOMBI ERZSÉBET

Gyöngyhalászat és keresztyén eszmeiség az irodalomban

„... fegyverkeznünk kell itt és most...”

Tőkés László püspök úr egyik prédikációjából kiragadva az idézet meghökkentő, anakronisztikus, nyugtalanító, de a valamikori hallgatásunk falát áttörő férfiú a továbbiakban újra mindannyiunk gondolatát fogalmazza, amikor kifejti, hogy fegyverkezésünket itt és most megmaradásunk kívánja, mert Erdélyben nemcsak túlélni, hanem megmaradni akarunk. Ehhez nem pusztító fegyverek kellene! Anyanyelvünk, történelmünk, művelődésünk drága, választékos, gazdag szókincsére van nagy szükségünk, melyet Apáczai Csere Jánosoknak köszönhetően birtokolhatnánk. Csakhogy ezt a drága kincset herdáljuk nap mint nap. Gondolkodásunk, szókészletünk, kifejezőmódunk: egész magatartásunk válik egyre alacsonyabb szintűvé, olykor primitívvé.

A szókinccsel fegyverkezés eszméje indított arra, hogy keresztyénként és tanárként társadalmi felelősségről gondolkozzam.

Miként tanítsunk ma irodalmat? Zilált, értékrendjét veszített világunk hovatovább az irodalomtanítás létjogosultságát is megkérdőjelezi. Pedig még ott sem tartunk, hogy fölmértük volna az elmúlt évtizedek káros következményeit, például mennyire nem volt tanácsos költők, írók vallási hovatartozását hangsúlyozni. Régi magyar irodalmunk nagyjainál is többnyire azt „domboríthattuk ki”, hogy könnyen változtatták felekezettüket, azt a hamis

következtetést sugallva így tanítványainknak, hogy köpönyegforgatók voltak... Pedig mindnyájan tudtuk, hogy a hit vállalása nem egyenlő a vallásfelekezeti hovatartozással. Azt is éreztetik a művek, hogy életük természetes velejárója az istenhívés.

Babitsró/sem taníthattuk, hogy mélyen vallásos, katolikus hitben élő, bibliaolvasó ember volt. Másképpen nyilván nem szónék át költészetét a bibliai vonatkozások. Csak ami mélyen hat az emberre, s nap mint nap részletekbe menően foglalkoztatja, válhat olyan élménnyé, hogy azt újragondolva, átformálva újként adhatja át másoknak. Ezért is csodálatos az Ó- és Újszövetség világa. Tükröt tart, csak legyen, aki belenézzen.

Számos irodalmi mű elemzése alapos bibliaismeretet kíván. Babits Jónás könyve című elbeszélő költeménye a Biblia ismerete nélkül aligha lenne megközelíthető. Esetében azért is fontos a hiteles forrást megismerni, mert a költői üzenet Jónás próféta könyve alapján nem akármilyen módon bontakozik ki.

A babitsi vershelyzetben a történet kétszer is más fordulatot vesz: amikor a süllyedő hajón a prófétaság felelősségétől menekülő Jónást büntudata önmaga feladására kényszeríti (ezzel meg is pecsételi sorsát: öt dobjék be áldozatul a háborgó tengerbe); és amikor a niniveiek nem gyakorolnak bűnbánatot, nem térnek meg, és az isteni ítélet mégis elmarad.

Az eddigi irodalmi elemzések e két eltérő pontnál tökéletesen érzékeltetni tudják: a költő csak így járhatott el. Történelmi korának viszonyai, erkölcsi meggyőződése, az emberi értékek féltése, a tökéletesebb jövőbe vetett hite csak így válik hihetővé. Ezen túlmenően azonban a vallásos embernek mindig tapasztalnia kell, hogy a megtérés Istenhez önmagában nem változtatja a világ gonoszságán. Babits sem ennek az egyéni megtérésnek a pillanatát tartja a legfontosabbnak, hanem az utána következő kirtartás-vállalást hitben, erkölcsben, humanumban: „mert vétkesek közt cinkos aki néma” – összegzi üzenetét.

Bensőkben vagy kívül viaskodhatunk Istennel: „Kedzetben vala az Ige” (Jn. 1, 1) – ennek vagyunk mi folytatói. Nem uniformizáltak és lealacsonyítva, hanem egyénien – térben és időben – továbbélve egymásban. Az Ige szól belőlünk és ösztönöz cselekvésre, szeretetre. Csak a szó és tett között ne tátongjon szakadék!

A református *Ady Endrében* ugyancsak mély gyökeret vert a Szentírás világa, de ő is öntörvényűen dolgozta fel ezt a világképet. A magukat „hívó”-nek tituláló, de inkább csak álszent olvasói rendre meg is botránkoztak versein, hogy nem fél gúnyolni a Szentírást, káromolni az Istent... Pedig Ady félt. Csakhogy félelme éppen hitéből fakadt, mely isteni ajándékképpen szabatott ki életére. 1909 novemberében ezt írta: „...talán attól félttem s félek legjobban, amit tudok. Valamit tudok, ez már szinte bizonyos, valamit tudok, amit ma kevés ember tud: szomorú és félelmetes állapot ez... Óh, gondolják el, van egy ember, aki nagyon-nagyon érzi az életet...” (Félelem és irás).

Tudása tehát az a merőben új, s egyre tisztuló társadalmi felfogás, magyarságszemlélet, a létet egyre átfogóbb filozófiával vizsgáló képesség, amelynek dimenziói rémítőek a halandó ember számára. De az áldozatot Krisztus kereszthalála óta az embereknek is meg kell hozniuk. Csak úgy jöhet el az ő országa. Meg kell küzdenünk önmagunkkal önmagunkért. A küzdés persze értelmetlen, ha öncélú csupán. Ady azért kiválasztott, mert költészetével kell elérnie a küzdelem célját: az áldozathozatal másokért is történjék. Mindenkiért ott, abban a pillanatban, amikor valaki éppen a művésztiől vár megerősítést hitéhez. Ady félt tehát a reá rótt feladat súlyától, de félelme nem bénította meg, épp ellenkezőleg! S itt érdemes kitérőt tenni.

Keserves tapasztalatunk ma, hogy ránkzúdulnak ugyan a régen várt lehetőségek, de képtelenek vagyunk élni velük: befogadni, cselekedni az újat, különösen, ha megint van „hatalom”, amely nem csupán aktív, de agresszív, akár megtorló is lehet újra.

Mit is írt 1906 előtt egyik cikkében Ady Endre az ehhez hasonló helyzetről? „Az irodalomban is csak a béresgazda-individuumoknak szabad élniök. Új lélek és új hang szinte olyan bűn, mint 13-ad részért nem aratni. Ispán-rendszert csináltak a magyar grófok mindenütt. A feudális uradalomnak van irodalmi kirendeltsége is. És minden rendű tanyán a nagyúri istenséget kell imádni. Engedelmeskedni kell az ispáni botoknak. Béresgazda vagy cseléd türetek meg... Nagy a mi bűnünk, mert azok merünk lenni, akik vagyunk. Mert néha olyan húr(ok)hoz érünk a lírán, melyek boldog Nyugaton már egyedül zenghetnek vissza valamit az emberlélek hangjaiból. Úgy érzem s bátran vallom, hogy az európai magyar lelkének a szószólója vagyok. Nem elég bátor még s hamar kétségbeeső, de az. Nem úgy szeretek mit a többi. A Kárpát, az Alföld, a Királyhágó mást, óh milyen mást juttat eszembe, mint a többieknek. A Mekkám ott van, ahol legmegfinomultabbak a lelkek s szent sugárzást szól az emberi szépség és kultúra. Újak a vágyaim, új a sírásom, új a

mámorom, új az örömöm. Mindezért megérdemlem, hogy agyonüssenek. Szívesen s mosolyogva várom testemmel az ütést. Lelkem a felkerekedett lelkek között van s – nincsen itt." (Író a könyvéről).

Rendkívül bonyolult a keresztény eszmeiség fogalomköre. Manapság felszínesen kezeljük: felfedezni és előtérbe helyezni keresztény fogantatású műveket divat lett. Az elképzelés, hogy költőinket, íróinkat az eddig tiltott vallásos oldalukról is be kell mutatni az iskolában: csokorba gyűjtve felolvasni vagy házi olvasmányként feladni – nagy tévedés. Ilyenformán a tanítványok legfeljebb azt a következtetést vonhatják le, hogy a tanár eddig nem mondott igazat, lényeges dolgokat hallgatott el. Talán még ennél is rosszabb a helyzet, hogyha a tanár is csak külsőségekben érzékeli az „istenes” költészetet. Mert hát harangszóról, angyalokról, áhitatról olvasva „hangulatba” lovalja magát, a gyerekek meg legyintenek, hogy a vallásórán is volt szó valami ilyesmiről, mehetünk tovább az anyag... Talán e kitérő érzékelteti, hogy nem az irodalomtanár feladata lenne felszínes esz-közökkel történelmet meg hittantani. De az irodalomtanárnak pontos történelem- és bibliismerete legyen!

Ady Endre szimbólumainak forrása is leggyakrabban a történelem és a Biblia. Ő is – akárcsak Babits – szabadon merít forrásaiból. A *Harc a Nagyúrral* című verse – sokszor, sokak által elemzett – „pénzverse” közé tartozik. Nemigen jutna eszünkbe Ady istenes versekét számon tartani, pedig fontos bibliai párhuzamra lelhetünk benne.

Jákobról olvassuk (1Móz. 32,24-30), hogy egy éjszaka egészen a hajnal feljövételéig harcolt egy számára ismeretlen férfival, de egyikük sem tudott felülkerekedni. A hajnal érkezésével Jákobnak – aki nem adja fel a küzdelmet – sikerül elérnie, hogy áldást kapjon, sőt szövetséget kössön a tusakodóval: Istennel. Harca véget érhet, mert népének új dimenzióban meghatározott jövőt biztosított helytállásával. Ugyanerre a történetre vonatkozóan Hóseás prófétánál még azt is olvashatjuk, hogy Jákob „küzdött az angyallal és legyőzte; sirt és könyörgött néki” (Hós. 12,4).

Milyen vershelyzetet modellál Ady az említett verséhez (a címmel kezdődően)? „Harc a Nagyúrral..., megöl a disznófejű Nagyúr, vigyorgott rám és ült meredten...” Bizonyára nem kétséges, hogy ebben a helyzetben nem Istennel való küzdelemről van szó, hanem éppen fordítva: a Gonosszal kell tusakodni. Gondoljunk csak vissza az 1906 előtti cikkre: „És minden rendű tanyán a nagyúri istenséget kell imádni.” A vershelyzet és a költői magatartás közti feszültségeremtéskor bibliai képhez is nyúl a szerző.

A végkifejlet is igencsak érzékletes. Babits kapcsán jegyeztük meg a vallásos ember tapasztalatáról: a világ gonoszsága nem változik meg egyik napról a másikra. Ady költői magatartása az utolsó előtti versszakban tükrözi is ezt: „Téptem, cibáltam. Mindhiába.” A jellegzetes „hiába-mégis” Ady-magatartás ellentétéből azonban itt hiányzik a „mégis”. Nem győzhet, mint Jákob, mert nem Isten az, akivel küzd népe érdekéért, jövőjéért. Sír és könyörög ugyan, de hívó emberként nem kéri a Gonosz-Nagyúr „áldását” és „szövettségét”. Az örök küzdelmet választja: „Ezer este múlt ezer este... És mi csak csatázunk vadul...”

Épp ez a befejezés érzékelteti, hogy szó sincs pesszimizmusról, dekadens kiúttalanságról. Az alkotói folyamat feszültségének eredménye, hogy a költői üzenet ugyanolyan felemelő, mint *Madách* megfogalmazta: „...ember küzdj, és bízza bízzál!”

Miként tanítsunk hát irodalmat? Egyáltalán: mit akarunk elérni az oktatással? Minden bizonnyal olyan széles látókörű embert nevelni a társadalomnak, aki mélyen érez, tudatosan gondolkodik, pontos identitástudata, lelki békesége van, s tenni akar a köz javára.

A továbbiakban a pontos identitástudat fontosságát hangsúlyoznám. Nagy gondunk ma az önazonosság kérdésköre. Felnőttként is szembesülnünk kell vele. Minden tanítási órának sarkalatos pontja kellene legyen. Ha majd kialakult módszertana lesz, természetes módon simulhat bele életünkbe. Műalkotások segítségével is jól alakítható. A művek befogadására azonban lehetőségeket kell keresni. Tanítványaink manapság videónak, számítógép-programokkal foglalkoznak, idegen nyelveket tanulnak, folyton valamilyen felvételi vizsgára, vetélkedőre készülnek, és mindig kiderül, hogy nincs idejük alapl művekkel, alapfilozófiákkal ismerkedni. Éppen ezért új tanterv, új tanítási struktúra (akár a nálunk évharmadolt iskolaév gyökeres átformálása is) szükséges. A tantárgy-integrációt, a nagy tömbökben kialakított művelődés-történelmi komplex esztétikai nevelést

latolgatjuk. Éppen ezért hiányolom a legfontosabb mozzanat elhanyagolását: a hit integritációját, beolvasztását.

Egyetlen példát, *Kós Károly* Budai Nagy Antal históriája című kisregényét ajánlanám még újragondolásra. Történelmi tárgyú közismert műként tartjuk számon (nálunk nyolcadikos tananyag). Csakhogy hasonlókkal Dunát lehetne rekeszteni, a gyerekeket ma ez nem nagyon nyűgözi le. Azonban titokzatosan kezdődik a történet, a cselekmény filmszerűen pereg, a huszita eszmék iránti kíváncsiság történelmi bűvarkodásra serkengethét néhány gyereket, a harcmódor, a szekértáborok izgalmas védelmezése megteremti a feszült hangulatot, s a lányok is teljes odaadással figyelnek különösen a Besze Annával bontakozó szerelem felbukkanása után. A mű befogadásának folyamata ezzel el is kezdődött.

A továbbiakban pedig az identitástudat alakításának első próbaköve lehet ez a mondat: „Bálint atya a tarisznyából fekete bőrbőbe kötött vastag könyvet vett ki”, a Szentírás első magyar fordítását. Budai Nagy Antal megrendülten olvassa először anyanyelvén Jézus igazságait, majd pedig méltóvá válik ezen igazságokért harcolni is. Nem így bátyja, akit analfabéta tudatlansága bénít, majd tölt el rémülettel, amely félelemmé állandósul az idők folyamán, s tulajdon testvére ellen fordítja. Modellértékű ez a tudatlanságból fakadó kiszolgáltatottság és félelem, amely óhatatlanul csap át támadásba.

Kulcsfontosságú mozzanat, ahogyan Budai Nagy Antal eleinte győztes seregének lezüllesztését indokolja az író: a képzetlenség, fegyelmezetlenség, hitetlenség, durvaság, gyilkolás lett jellemző rájuk (akárcsak *Dózsa* vagy *Rákóczi* csapataira később, s azóta újra meg újra napjainkig). A befejezés is igen hatásos, hisz Budai Nagy Antal kitör a városkapun és utolsó leheletéig harcol. Csakhogy holtteste (mint *Petőfié*) sosem kerül elő, lehetőség a mítoszteremtésre: hátha nem halt meg, hátha visszatér... A nagy hazafiak kiváltsága és jutalma ez.

Kós Károly régi történelmi esemény megelevenítésével bizonyítja: hogyan válhat sorsfordító erővé a hit és igazság. A történetben az erőt adó hit szimbóluma a magyarra fordított Szentírás. Mindenki olvashatja, tanulhatja azóta is. Majd pedig hitünk megerősödése után az igazság érvényesítéséhez nem külön nyelv kell, hanem épp az összefogás más nyelvűekkel.

S miért lehetett éppen Budai Nagy Antal az irányító, a példaértékű emberi jellem? Mert a nagyvilágot ismerő, írástudó, bátor és harcedzett, politizálni tudó, egyenes és igazmondó, mélyen hívő ember volt. S bár nem érte meg – amiben hitt, később teljesedett.

Kós Károly novellájának keletkezési éve 1932. Dühöng a gazdasági válság, emberek ezrei vándorolnak ki, munkanélküliség, élelemhiány, reménytelenség a jellemző. S Erdélyben a magyarság akkor már több mint egy évtizede él jogfosztottan, anyanyelvében korlátozva. Mi jogosít mégis reményre ilyen körülmények között? Hit, igazság és összefogás, ezt pedig a tudás, a művelődés segítheti.

Az író erdélyieknek adott át erdélyi történelmi példát a megmaradásra, de a példa általános modellként is örökérvényű.

Főlösléges hát elmerülni irodalmi művek tengerébe, s fuldokolva juttatni tanítványainknak sikerületlenebb, apró gyöngyöcskéket, amikor alapművekből kihalászhajjuk a legcsodálatosabb igazgyöngyöket, melyekben ott tükröződik az ég és föld: a világmindenség, vagyis mi magunk.

KÁSA MOLNÁR MAGDOLNA